

Rusijos revoliucija ir „Vilniaus žinių“ fenomenas 1905 metais

Skiriama 1905 m. gruodžio 4–5 d. vykusio Didžiojo Vilniaus seimo 120-osioms metinėms paminėti

Rimantas Miknys

Lietuvos istorijos institutas

The Lithuanian Institute of History

rimantas.miknys@gmail.com

Santrauka. Lietuvių tautinio judėjimo raidoje svarbiu įvykiu tapo 1905 m. gruodžio 4–5 d. Vilniuje vykęs Lietuvių suvažiavimas, kuris istoriografijoje įvardijamas kaip Didysis Vilniaus seimas. Suvažiavimo dalyviai priėmė nemažai politinio-tautinio pobūdžio nutarimų, kuriuose buvo išdėstyti visi esminiai tautiniai ir teisiniai-vals-tybiniai lietuvių siekiai, apibendrinta forma išsakyti Lietuvos politinės autonomijos reikalavimu. Kaip tik šiame suvažiavime patvirtinta lietuvių teisinė modernaus valstybingumo formuluotė apibrėžė Lietuvos kaip valstybės su sostine Vilniumi bei savanoriškai besiorientuojančių į šią valstybę pakraščių teritoriją. Ši formuluotė tapo išeities tašku visiems vėliau deklaruotiems lietuvių modernaus valstybingumo siekiams.

Atliktas tyrimas rodo, kad 1905 m. spalį – 1906 m. kovą lietuvių inteligentų, susibūrusių apie „Vilniaus žinių“ dienraštį (1904–1907), grupę, pasinaudojusi 1905 m. Rusijos revoliucijos suformuota palankia politine situacija, suorganizavo Lietuvių suvažiavimą Vilniuje. Tuo periodu ši grupė tapo politine jėga, bandančia telkti lietuvių tau-tą. Galima tvirtinti, kad „Vilniaus žinių“ inteligentų grupė siekė vadovauti lietuvių tautiniam judėjimui. Tęsdama nelegalios periodinės spaudos, pirmiausia „Varpo“ (1889–1905), iš dalies „Ūkininko“ (1890–1905) bei „Tėvynės sargo“ (1896–1904) tradiciją ji bandė paversti „Vilniaus žinias“ to judėjimo idėjiniu-organizaciniu centru. Nuo pat 1905 m. pradžios „Vilniaus žinias“ sudarė palankias sąlygas Lietuvių suvažiavimui sušaukti, organizuoti ir tautos valią išreiškiantiems nutarimams priimti. Tokiu teiginiu straipsnyje atsakoma į klausimą, kokį vaidmenį šiame, ypač svarbiame, lietuvių tautinio judėjimo įvykyje atliko pirmas lietuvių dienraštis „Vilniaus žinios“. Ar tautinia-me sąjūdyje jis tapo perėmėju tų funkcijų, kurias iki jo vykdė nelegali lietuviškoji periodinė spauda? Ir kaip visa tai yra susiję su Rusijos 1905 m. revoliucija?

Reikšminiai žodžiai: 1905 m. Rusijos revoliucija, lietuvių tautinis judėjimas, tautinio judėjimo politinė struktū-rizacija, Didysis Vilniaus Seimas, „Vilniaus žinios“.

The 1905 Russian Revolution and the *Vilniaus Žinios* Phenomenon

Summary. A key moment in the development of the Lithuanian national movement was the Lithuanian Assembly held in Vilnius on December 4–5, 1905, commonly referred to in historiography as the Great Seimas of Vilnius. The participants adopted a series of political and national resolutions that articulated the essential aspirations of the Lithuanian nation. These resolutions also outlined core legal and state-related demands, expressing – often in concise and programmatic form – the call for Lithuania's political autonomy. Most notably, the assembly affirmed a modern legal formulation of Lithuanian statehood: Lithuania as a state with Vilnius as its capital, and with

Received: 16/06/2025. **Accepted:** 13/07/2025.

Copyright © 2025 Rimantas Miknys. Published by the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

surrounding regions voluntarily associating with it. This formulation became the foundation for all subsequent declarations of modern Lithuanian statehood.

This study analyses the role played by the first Lithuanian daily newspaper, *Vilniaus žinios* [Vilnius News] (1904–1907), in the organization of the Great Seimas of Vilnius and in the dissemination of its proceedings. It examines whether the newspaper assumed the role of coordinating the intellectual efforts of the Lithuanian national movement – functions previously carried out by the Lithuanian underground periodical press (*Varpas* [The Bell], 1889–1905; *Ūkininkas* [The Farmer], 1890–1905; *Tėvynės sargas* [Guardian of the Fatherland], 1896–1904). The article argues that, for a brief period between September 1905 and March 1906, *Vilniaus žinios* became the focal point of the national movement's activities, serving as the central medium for organizing, coordinating, and publicizing the Seimas and its resolutions – resolutions that expressed the political will of the Lithuanian nation at a critical historical juncture. It asks: What role did *Vilniaus žinios* play in this pivotal moment of the Lithuanian national movement? Did it become the successor to the functions previously performed by the underground Lithuanian press? And how were these developments connected to the broader context of the 1905 Russian Revolution?

Keywords: 1905 Russian Revolution, Lithuanian national movement, national movement, national movement structuring, Great Seimas of Vilnius, *Vilniaus žinios*.

Įvadas

Toks straipsnio pavadinimas įpareigoja mane iš karto atkreipti dėmesį, jog jo centre bus ne 1905 m. Rusijos revoliucija, o jos sąsajos su modernios lietuvių tautos tapimo proceso, įprastai tariant – su lietuvių tautinio judėjimo kokybiškai naujo etapo pradžia. Tad kiek tai susiję su tokia temos formuluote, pateiksiu keletą pastebėjimų dėl tų sąjūdžio momentų, kurie, mano nuomone, yra reikalingi pagrindiniam temos objektui – „Vilniaus žinių“ dienraščiui – iškelti į svarstymų avangardą.

Kaip žinoma, lietuviškos spaudos lotyniškais ir gotiškais rašmenimis draudimas, Rusijos imperijoje galiojęs veik ištisus keturis dešimtmečius (1864–1904) buvo sunkiausias laikotarpis lietuvių kultūrai. Rusijos valdžios 1865–1866 m. išleisti aplinkraščiai formaliai nedraudė visos lietuviškos spaudos, bet tik įsakė priimti rusiškąjį raidyną (kirilicą, graždanką) vietoj tradiciškai vartoto lotyniškojo ir gotiškojo raidynų.

Panaikinus 1861 m. baudžiavą ir numalšinusi 1863–1864 m. sukilimą, Rusijos valdžia ėmėsi veiksmų izoliuoti buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) žemių bajoriją, tebegyvenusią tuomet dar Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo idėjomis, atitraukti nuo jos liaudį (pirmiausia lietuvių ir baltarusių) ir priversti ją susivokti esant Rusijos pavaldiniais. Dėl to rusiškoji administracija visą lietuviškos spaudos leidimą rusiškuoju raidynu paėmė į savo rankas, apsiribodama elementorių, kalendorių, katekizmo ir maldaknygių leidimu. Išmokyti rusiško rašto iš esmės reiškė įtraukti lietuvius į oficialiosios rusų kultūros sferą, beveik jų rusifikavimą. Nors šiuolaikinė naujausia istoriografija, nagrinėjanti Rusijos vidaus kultūrinės politikos klausimus, rusifikavimo kaip Rusijos valdžios veiksmų sistemos, paremtos politine programa, nefiksuoja¹. Vis dėlto atribojimas nuo senosios savo rašto ir viso spausdinto žodžio tradicijos reiškė atribojimą ir nuo lietuvišką savastį išreišusių dvasinės kultūros klodų. Juolab kad buvo konkrečių bandymų versti lietuvius Rusijos pavaldiniais (sąlyginai – piliečiais), stačiatikiais. Kaip žinoma, stačiatikybė buvo valstybinė Rusijos imperijos religija. Tad kova dėl lietuviško raidyno reiškė ir kovą dėl lietuvių tautos išlikimo ir tapo XIX a. lietuvių tautinio sąjūdžio programos esminiu momentu. Iš esmės ji radikalizavo sąjūdį, nes išsiplėtojusi nelegalios lietuviškos spaudos leidyba, slaptos šios spaudos platinimo organizacijos savaime tapo priešinimosi Rusijos valdžiai masine forma. Neatsitiktinai Lietuvoje daug anksčiau nei, pavyzdžiui, Latvijoje ar Estijoje tautinis sąjūdis iš kultūrinės stadijos peraugo į politinę. Jau XIX a. pabaigoje (1896 m.) sukurta pirmoji lietuviška politinė partija – Lietuvos socialdemokratų partija

¹ Staliūnas, D. Lietuvių tapatumas, kalba ir rašmenys Rusijos tautinėje politikoje (XIX a. 7 dešimtmetis), *Raidžių draudimo metai*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, p. 79–109; Staliūnas, D. Rusifikacijos samprata XIX a. Lietuvos istorijoje: istoriografija, metodologija, faktografija. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2002, nr. 2. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla 2004, p. 63–88; Staliūnas, D. *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.

(LSDP) – prakalbo apie savarankišką Lietuvos valstybinį būvį. 1902 m. susikūrusi kita iš lietuvių tautinio sąjūdžio aplinkos kilusi partija Lietuvių (Lietuvos) demokratų partija (LDP) jau atvirai savo programoje deklaravo Lietuvos etnografinės ribos nepriklausomybės siekį. Be jokios abejonės, galima tvirtinti, kad nelegali periodinė spauda („Varpas“, „Ūkininkas“, „Tėvynės sargas“, „Lietuvos darbininkas“ ir kt.) nulėmė kaip tik tokią lietuvių tautinio sąjūdžio raidą, sąjūdžio programos pagrindinius akcentus. Daugeliu atvejų šie laikraščiai-žurnalai, nors ir nelegalūs, atliko ne tik tautinės sąmonės žadinimo ir formavimo, visuomenės tikslų ir uždavinių refleksijos, bet ir organizacinę funkciją. Laikraščiai, jų redakcijos, komitetai buvo minėtų partijų organizaciniai branduoliai.

Rusijos imperijos valdžiai 1904 m. gegužės 7 d. po ilgų dvejonų panaikinus spaudos draudimą lotyniškais rašmenimis nuogąstauta, kad legali periodinė spauda nebeatliks tų ankstesnių funkcijų. Anot Mykolo Biržiškos,

<...> dėl spaudos dar tebekovojant ir ją net laimėjus, kiti – karštesnieji veikėjai – tąją kovą ypatingai vertino kaip auklėjančią ir stiprinančią tautos dvasią ir bijojo spaudos grąžinimo neigiamų išdavų – oportunistų iškilimo, politinio ryžtingumo apsilpimo, administracinio ir cenzūrinio spaudos suvaržymo, perėjimo nuo heroizmo prie nusiherojinimo, susilpnėjimo.²

Dabar, iš mūsų laikų perspektyvos, galime tvirtinti, jog nuogąstauta bergždžiai. Žinome, kad jau panaikinus spaudos draudimą 1905 m. tautinį sąjūdį vainikavo Lietuvių suvažiavimas, vėliau pavadintas Didžiuoju Vilniaus seimu, sušauktas Vilniuje gruodžio 4–5 d. Seimo priimtuose politinio-tautinio pobūdžio nutarimuose buvo išdėstyti visi esminiai tautiniai ir teisiniai-valstybiniai lietuvių siekiai, apibendrinta forma išsakyti Lietuvos politinės autonomijos reikalavimu. Kaip tik šiame suvažiavime patvirtinta lietuvių teisinė valstybingumo formulė apibrėžė Lietuvos kaip valstybės su sostine Vilniumi bei savanoriškai besiorientuojančių į šią valstybę pakraščių teritoriją. Autonomijos teritorija apytiksliai buvo brėžiama tokiomis ribomis: Kauno gubernija; Vilniaus gubernija, išskyrus Vileikos apskritį, ir dalis Lydos, Dysnos ir Ašmenos apskričių; Suvalkų gubernija be Suvalkų ir Augustavo apskričių dalių; dalis Kuršo ir Gardino gubernijų, pažymint, jog prie etnografinės Lietuvos ploto priklauso ir į autonomijos ribas neįtraukta Prūsų Lietuva. Ši formulė tapo išeities punktu visiems vėliau deklaruotiems lietuvių valstybingumo siekiams. Tad kokį vaidmenį šiame, ypač svarbiame, lietuvių tautinio sąjūdžio įvykyje atliko pirmas lietuvių dienraštis „Vilniaus žinios“? Ar tautiniame sąjūdyje jis tapo perėmėju tų funkcijų, kurias vykdė nelegali periodinė spauda? Tai klausimai, kuriuos ir norima aptarti šiame straipsnyje.

Kodėl ir kaip lietuvių tautiniame judėjime iškilo „Vilniaus žinios“

Pirmiausia keletas įžvalgų dėl bendros lietuvių politinių jėgų situacijos 1905 m. Rusijos revoliucijos sąlygomis. Pažymėtina, kad 1904 m. gruodžio mėnesį pradėjęs eiti „Vilniaus žinių“ dienraštis (jo leidimas pradėtas organizuoti 1904 m. vasarą, t. y. jau panaikinus po spaudos draudimą) neabejotinai sudavė didelį smūgį iki tol lietuvių tautinio judėjimo partinių struktūrų lyderio pozicijas užėmusiems LDP ir „Varpui“. Tiesa, „Vilniaus žinių“ redakcinei kolegijai priklausę LDP nariai Povilas Višinskis ir Jonas Jablonskis tikėjosi daryti nemažą įtaką dienraščio kryptčiai. Tačiau už „koketavimą“ su nuosaikiais liberalais, nepriklausiusiais partijai (Petras Vileišis, Povilas Matulionis, Emilija Vileišienė, Valentinas Urbonavičius, Juozas Ambraziejus, Gabrielius Landsbergis ir kt.), jie buvo pasmerkti pačios LDP³. Kita vertus, „Vilniaus žinių“ leidėjas P. Vileišis neleido jiems perimti dienraščio į savo rankas. Gana greitai Povilas Višinskis ir Jonas Jablonskis iš „Vilniaus žinių“ redakcijos turėjo pasitraukti. Panašu, jog ir pačiose „Vilniaus žiniose“, pasiskelbusiose visų lietuvių organu, LDP ir „Varpas“ jau tuo metu įžvelgė ne tik

² Biržiška, M. *Lietuvių tautos kelias į naujųjų gyvenimų. II tomas: Atbundanti tauta – darbai, žygiai ir veikėjai*. Los Angeles: Lietuvių dienos, 1953, p. 14.

³ J. Bagdono laiškas J. Vileišiui (1904.XI.21). Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB), f. 1-F.604, 1. 166.

konkurentą kultūrinės veiklos plotmėje, bet ir būsimą politinį varžovą. Pati lietuvių tautinio sąjūdžio raida jau tuo metu brėžė tolesnę perspektyvą: LSDP laikantis kiek nuošaliau nuo „tautinės veiklos“, o LDP siekiant sutelkti visas Lietuvos demokratines jėgas, toliau kristalizuojantis modernios lietuvių visuomenės struktūrai, naujų politinių jėgų iškilimas buvo neišvengiamas. Panaikinus lietuviškos spaudos draudimą atsivėrusios naujos kultūrinės-organizacinės veiklos galimybės ilgainiui turėjo nulemti ir naujus politinės minties akcentus. 1905 m. sausį prasidėjusi Rusijos revoliucija šiuos procesus tik pagreitino. Apskritai istoriografijoje šios revoliucijos sąsajos su Lietuvos modernios visuomenės raida bei lietuvių tautinio sąjūdžio aktyvizacija pristatomos kaip organiškos ir savaime suprantamos. Be abejo, visa istoriografija kaip metų kaip svarbiausią įvykį pristato Didįjį Vilniaus seimą. Tiesa, akcentai dažnai radikaliai skiriasi. Ypač tai pasakytina apie sovietinę lietuviškąją istoriografiją, kuri, beje, ir yra gausiausia. Apie tai straipsnyje plačiau nekalbėsiu, nes tai konceptualiai aptarė ir savo straipsnyje įvertino Darius Staliūnas⁴. Jis pabrėžia, kad vyraujanti šios istoriografijos nuostata buvo ne tik marksistinė, tačiau privalu buvo interpretuoti tą revoliuciją pagal „tautų draugystės“ ideologemą, visuose įvykiuose ieškota proletariato kovos, jog „lietuvių liaudis kovojo dėl tų pačių tikslų kaip ir rusai“⁵. „Iksisovietinė“ istoriografija, apimanti tarpukario Lietuvos ir emigracijos istoriografiją, ne tokia gausi ir dažniausiai yra susijusi su atsiminimų ar jų pagrindu parengtų aiškinimų aplinka. Tarp jų paminėtini kaip autentiški ir su tema itin susiję Kipro Bielinio ir Stepono Kairio atsiminimai⁶. Tačiau šie autoriai, kaip buvę LSDP nariai, 1905 m. įvykius aiškina ir vertina vienpusiškai, t. y. per partinę socialdemokratų liniją. Vienpusiškai tuos pačius įvykius aiškina liaudininkų ir tautininkų pakraipos adeptai⁷. Ne kitokia ir krikščioniškosios demokratijos pozicijos šalininkų nuomonė⁸.

Neutraliais vertinimais ir tam tikru konceptualumu išsiskiria tik 1908 m. išleista Mykolo Römerio studija⁹ bei pora sintezių¹⁰. Jose apibūdinama 1905 m. situacija Lietuvoje atsižvelgiant į Rusijos revoliuciją, akcentuojant Didįjį Vilniaus seimą kaip tautinio judėjimo apogėjų, tačiau į konkrečius veiksmus, nulemusius šio seimo sušaukimą, nesigilinama. Sintezėms, ypač P. Čepėno, artimas Antano Tylos požiūris, glaustai išdėstytas dar sovietinių marksistinių replių spaudžiamame veikale¹¹, o išskleistas straipsnyje, publikuotame jau be cenzūros varžymų¹². Ypač A. Tyla savo straipsnyje argumentuotai tvirtina, jog Didysis Vilniaus seimas buvo tautiniame sąjūdyje susiformavusios lietuvių visuomenės brandos rezultatas, 1905 m. įvykiai (pirmiausia Rusijos valdžios administracijos ir švietimo struktūrų likvidavimas) laikomi lietuvių tautos sukilimu, o Didysis Vilniaus seimas – tautinio solidarumo rezultatu¹³. Iš esmės tam neprieštaraujama ir specialiaame Egidijaus Motieka tyrime¹⁴, tik jame daugiau pabrėžiamas konkrečių

⁴ Staliūnas, D. 1905 metų revoliucijos sovietinė lietuviškoji istoriografija ir „tautų draugystės“ ideologema. *Parlamento studijos*, 2005, nr. 5, p. 65–78.

⁵ *Ibidem*, p. 74.

⁶ Bielinis, K. *Penktieji metai. Revoliucinio sąjūdžio slinktis ir padariniai*. New York: Amerikos lietuvių socialdemokratų sąjungos literatūros fondas, 1959; Kairys, S. *Lietuva budo*. New York: Amerikos lietuvių socialdemokratų sąjungos literatūros fondas, 1957.

⁷ Abiem atvejais pristatau tik charakteringiausias istoriografijos pozicijas. Liaudininkų – Audėnas, J. Lietuvos valstiečiai liaudininkai. Brooklyn, N. Y.: Pranciškonų spaustuvė, 1986; Almantas, B. Vidurinėsios lietuvių politinės srovės kelias. *Varpas*, 1953, nr. 1, p. 17–23; Tautininkų – Kvieska, V. Lietuvių tautinis judėjimas ir varpininkai. Ligi Didžiojo Vilniaus Seimo Vilniuje. In: *Dr. K. Griniaus Jubiliejinis Varpas*. Kaunas: Varpo bendrovės leidinys, 1926, p. 43–63.

⁸ Krupavičius, M. *Visuomeniniai klausimai* (straipsnių rinkinys). Chicago: Popiežiaus Leono XIII fondas, 1983, p. 36–242; Krupavičius, M. Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje. *Tėvynės sargas*, 1954, nr. 1, p. 4, 10–16, 22–30, 66–67; Būčys, P. Šį tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo. *Tėvynės sargas*, 1948, nr. 4, p. 254–257. Bene ryškiausiai jų pozicijas atskleidžia kritinė Prano Pauliukonio recenzija apie minėtus K. Bielinio atsiminimus (Pauliukonis, P. Penktieji metai atsiminimų įvykių šviesoje. *Aidai*, 1963, nr. 1, p. 29–33).

⁹ Römer, M. *Litwa: studyum o odrodzeniu narodu litewskiego*. Lwów: Krytyka, 1908. Lietuviškas studijos vertimas – Römeris, M. *Lietuva: studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius: Versus aureus, 2006 (antras leidimas – 2020).

¹⁰ *Lietuvos istorija* / red. A. Šapoka, perredaguotas ir atnaujintas 1936 m. Lietuvos švietimo ministerijos leidinys. Vilnius: Diemedžio leidykla 2016, p. 531–539; Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, I tomas. Chicago: Dr. Kazio Griniaus fondas, 1977, p. 325–349.

¹¹ Tyla, A. *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*. Vilnius: Mintis, 1968.

¹² Tyla, A. Lietuvių tautos solidarumo raiška 1905 metais. *Parlamento studijos*, nr. 5, 2005, p. 36–47.

¹³ Ten pat, p. 43.

¹⁴ Motieka, E.: *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 11: *Didysis Vilniaus seimas*. Vilnius: Saulabrolis, 1996, p. 8–26, 46–117, 260–273.

asmenų (Jono Basanavičiaus, Petro Vileišio ir kt.) vaidmuo bei atkreipiamas dėmesys į palankią tarptautinę situaciją¹⁵. Vis dėlto nei pastaruoju atveju, nei apskritai istoriografijoje specialiai „Vilniaus žinių“ fenomenas išskirtas nebuvo, kaip nebuvo ir nagrinėtas. Tad pirmiausia keletas pastebėjimų apie tai, kaip toks fenomenas susiformavo.

Pažymėtina, kad iki 1905 m. padėtis tautinio judėjimo avangardo – varpininkų – stovykloje, palyginti su 1904 m., mažai pasikeitė. Radikalai (Povilas Višinskis, Felicija Bortkevičienė, Kazys Grinius, Jonas Vileišis ir kt.), vyravę LDP aplinkoje, per „Varpą“ nukreipė visą savo kritiką į „Vilniaus žinias“, vadindami ten besitelkiančius „taikiaisiais demokratais“, konservatoriais, nenusipelnusiais liberalų vardo, teigdami, kad šių reikalavimai „toliau nepilnos kultūrinės autonomijos nesiekia“¹⁶.

Pati LDP 1904 m. pabaigoje – 1905 m. toliau tebebuvo draskoma jos vadovų – Juozo Bagdono, atstovavusio taikiems nuosaikiams ir bandžiusio primesti partijai „evoliucijos ir tautystės“ principus¹⁷ (faktiškai jo pozicija beveik nesiskyrė nuo nuosaikiųjų nepartinių, t. y. nuo „Vilniaus žinių“ grupės pozicijos), J. Vileišio, siekusio derinti nelegalios veiklos ir legalaus darbo formas, kartu gynusio ir „tautos vienybės“ idėją¹⁸, bei p. Višinskio, kėlusio į pirmą vietą kovą dėl „tautinių politinių teisių“¹⁹ – nuolatinių idėjinių nesutarimų. Ši linija tuo laikotarpiu buvo generalinė. Iš esmės ši partija jau buvo virtusi siaura inteligentų organizacija, programiniu ir organizaciniu požiūriu dezorganizuota ir dėl to nepajėgiančia vienyti nei visos Lietuvos inteligentijos, nei apskritai atstovauti visos tautos interesams.

„Tautos vienybės“ idėją nuo pat 1905 m. pradžios aktyviai pradėjo skleisti „Vilniaus žinios“. Be abejo, joms, bent pradėjus leisti, būtų galima prikišti menką profesinį lygį, vengimą nušviesti revoliucinius įvykius Rusijoje. Tačiau nereikia užmiršti, jog tai buvo legalus, caro valdžios cenzūruojamas laikraštis. „Vilniaus žinių“ redakcija jau 1905 m. pirmojoje pusėje tampa Vilniaus lietuvių telkiančiu centru. 1905 m. caro valdžiai leidus tik du lietuviškus laikraščius (dar vienas – „Lietuvių laikraštis“ – ėjo Peterburge), tik „Vilniaus žinios“ galėjo pretenduoti į visuomenės nuomonės formuotojo statusą, nes nei „Varpas“, nei „Ūkininkas“, nei socialdemokratų spauda nebegalėjo konkuruoti su pirmuoju lietuvišku dienraščiu tiek medžiagos apimtimi, tiek tiražu. (1905 m. „Vilniaus žinių“ tiražas siekė 6–7 tūkstančius.²⁰) Be to, „tautos vienybės“ deklaravimas ir skelbimasis „bepartiniu“ organu darė poveikį ir nepartinei inteligentijai, ir valstietijai. Iš esmės „Vilniaus žinių“ dienraštis, nors ir nepasižymėjęs keliamomis aštriomis socialinėmis ir politinėmis problemomis, o labiau akcentavęs legalią kultūrinę-šviečiamąją veiklą, 1905 m. pamažu virto lietuvių kultūrinės veiklos centru ir tautinės savimonės ugdytoju. Išėjus iš redakcijos P. Višinskiui ir J. Jablonskiui, laikraščio kryptį, be P. Vileišio, formavo Jonas Kriaučiūnas ir Pranas Klimaitis. 1905 m. vasarą atvykus į Lietuvą J. Basanavičiui²¹, „Vilniaus žinios“ ėgijo ir savo ideologą. Nors jis ir nepriklausė laikraščio redakcijai, palaikė su ja kuo glaudžiausius ryšius. Ilgas atotrūkis nuo Lietuvos reikalų ir orientavimasis į kultūrinę veiklą nulėmė gana šaltą J. Basanavičiaus sutikimą. Jo akcentuojamą tautiškumą „kairieji“ (LDP ir LSDP nariai) suprato vos ne kaip siekį propaguoti neva pasenusias „Aušros“ idėjas. Šiaip ar taip, J. Basanavičiui, labiau linkusiam į kultūrinę-mokslinę veiklą, legalios „Vilniaus žinios“ buvo kur kas parankesnės nei užsienyje leidžiami lietuvių demokratų laikraščiai („Varpas“ ir „Ūkininkas“). Kita vertus, pats J. Basanavičius neturėjo alternatyvos, nes LDP taktikos pokyčiai jam buvo nepriimtini.

Apie „Vilniaus žinių“ dienraštį, be minėtų asmenų, susitelkė dauguma buvusių „Dvylikos Vilniaus apaštalų“ draugijos narių, taip pat Mečislovas Davainis-Silvestraitis, T. Kašuba, J. Daujotas, Kostas Stiklius ir kt. Ši „Vilniaus žinių“ grupė, turėdama nemenką intelektualinį potencialą, palyginti plačias kultūrinės-organizacinės veiklos galimybes, didelėmis lėšomis disponuojantį mecenatą – P. Vileišį, taip pat

¹⁵ *Ibidem*, p. 260–273.

¹⁶ Ar galime mės šelpti legališkąją spaudą. *Varpas*, 1904, nr. 4, p. 44.

¹⁷ J. Bagdono laiškas J. Vileišiui (1904.XI.21), VUB, f. 1-F.604, l. 163.

¹⁸ Berželis [Vileišis, J.]. Prie programos klausimo. *Varpas*, 1904, nr. 5, p. 74.

¹⁹ Demokratas [Višinskis, P.]. Demokrato balsas. *Varpas*, 1905, nr. 9 / 10, p. 90–91.

²⁰ Biržiška, M. „Vilniaus žinių“ prasiplatinimas per pirmąjį pusmetį 1905 metų. *Vilniaus žinios*, 1908, nr. 162.

²¹ D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. *Lietuvių tauta*, kn. V. Vilnius: „Ruch“ spaustuvė 1935, p. 87.

„tautos ideologą“ J. Basanavičių, anksčiau ar vėliau turėjo išsikristalizuoti į politinę grupuotę. 1905 m. spalio visuotinis streikas Rusijos imperijoje bei spalio 17 (30) d. caro manifestas tik pagreitino šį procesą.

„Vilniaus žinios“ ir Didysis Vilniaus seimas (Lietuvių suvažiavimas Vilniuje)

Kaip rodo istoriografija, lietuvių suvažiavimo idėja priklausė „Vilniaus žinių“ dienraščio veikėjams²². Anot Egidijaus Motieka, tą idėją, vienais duomenimis ir jo paties liudijimu, iškėlė J. Basanavičius, kitais – J. Kriaučiūnas²³. Pažymėtina ir tai, kad idėja sušaukti vadinamąjį lietuvių kongresą Vilniuje kilo 1905 m. spalio 9 (22) d., t. y. daugiau kaip prieš savaitę iki spalio 17 (30) d. caro manifesto paskelbimo. Svarbų vaidmenį suvaidino nuosaikiųjų liberalų, iš esmės „Vilniaus žinių“ grupės taktika, kuri priklausė nuo politinės situacijos. Turint galvoje jų orientaciją į kultūrinę-šviečiamąją veiklą, taip pat ypač panaikinus lietuviškos spaudos draudimą, legalias tos veiklos formas, apskritai sunku, kaip kad bandyta daryti to meto nelegalioje periodinėje spaudoje, nuosaikiuosius liberalus apkaltinti keliaklupsčiaujant prieš Rusijos caro valdžią. 1905 m. spalio 17 (30) d. manifestas faktiškai jiems atpalaidavo rankas, leido derinti kultūrinę ir legalią politinę veiklą. Deklaruojamos demokratinės laisvės ir teisės negalėjo nepaskatinti inteligentijos ir liaudies aktyvumo. Kartu susilpnėjo ir cenzūra. Tačiau, kita vertus, suaktyvėjo svetimtautė buržuazija ir revoliucinė socialdemokratija. Politinė situacija reikalavo neatidėliotinai deklaruoti etnopolitinius siekius, juo labiau kad į areną buvo aktyviai keliamas Lenkijos autonomijos klausimas, sulaukus Rusijos liberalinių sluoksnių pritarimo 1905 m. rugsėjo ir spalio mėnesiais vykusiuose Rusijos žemietijų suvažiavimuose²⁴. O LDP (K. Griniaus, P. Višinskio, Vaclovo Bielskio) pastangos išjudinti Lietuvos autonomijos reikalus šiuose forumuose pritarimo nesulaukė, buvo bevaisės²⁵. Vis labiau aiškėjo, jog būtinos akcijos lietuvių tautos subrendimui politiniam gyvenimui deklaruoti. LDP ir LSDP, iki pat 1905 m. antrosios pusės buvusios tautinio judėjimo priešakyje, dar tų pačių metų pavasarį ir vasarą bandė tarpusavyje derinti savo veiklos programas²⁶, netgi ketinta sušaukti Vilniaus seimą ir tam reikalui buvo sukurtas komitetas²⁷. Tačiau jis veikė neaktyviai, ir jokių konkrečių priemonių šiems tikslams įgyvendinti nebuvo imtasi. O nuosaikieji liberalai, įsisąmoninę politinių jėgų, kartu ir visos tautos konsolidacijos būtinumą, ieškojo būdų, kaip tai įgyvendinti. Dideles viltis jie siejo su Lietuvių suvažiavimu Vilniuje. Todėl „Vilniaus žinių“ grupė, savo laikraštyje skelbusi „tautos vienybės“ idėjas ir siekusi sudaryti bendrą veiklos programą, 1905 m. spalio–lapkričio mėnesiais pamažu tampa reikšminga politine jėga. Didžiojo Vilniaus seimo parengiamuosiuose posėdžiuose ši „nepartinė grupė“ neretai sudarė du trečdalius visų dalyvių. Tarp aktyviausiųjų vis tos pačios pavardės: J. Basanavičius, kun. Juozas Ambraziejus, J. Kriaučiūnas, P. Klimaitis, J. Kaunas, T. Kašuba, kun. Stanislovas Stakelė, M. Davainis-Silvestraitis, Valentinas Urbonavičius ir kt.²⁸ Šaukiamo lietuvių suvažiavimo Vilniuje organizacinį komitetą (toliau – OK), išrinktą spalio 19 d. (lapkričio 1 d.), sudarė 15 narių, iš kurių po du atstovavo LDP (P. Višinskis, F. Bortkevičienė) ir LSDP (Vladas Sirutavičius, Andrius Domaševičius), kiti 11 buvo nepartiniai²⁹. Jie ir atstovavo nuosaikiųjų liberalų sparnui, kuris būrėsi apie „Vilniaus žinias“ (J. Basanavičius, J. Kriaučiūnas, M. Davainis-Silvestraitis,

²² Miknys, R.; Motieka, E. Tautiškoji lietuvių demokratų partija: idėjinės-politinės kūrimosi aplinkybės. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 1: *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*. Vilnius: Sietynas, 1990, p. 81.

²³ Motieka, E. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 11: *Didysis Vilniaus seimas*, p. 62–66.

²⁴ Apie tai plačiau žr.: Miknys, R. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 10: *Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais*. Vilnius: Saulabrolis 1995, p. 76–79.

²⁵ P. Višinskio ir K. Griniaus interviu „*Novoje Vremia*“ redaktoriui prieš V-ąją Visos Rusijos žemietijų suvažiavimą. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, ap. BS, 1905 m., b. 406, l. 4.; Grinius, K. *Atsiminimai ir mintys*, t. 2. Chicago: K. Griniaus komitetas, 1962, p. 160–162.

²⁶ P-tis [Vileišis, J.]. Lietuvių reikalavimai. *Varpas*, 1905, nr. 4 / 5, p. 41–42; P-tis [Vileišis, J.]. Iš Lietuvos inteligentų susivažiavimų nutarimų. *Varpas*, 1905, nr. 7 / 8, p. 73–76; Kairys, S. *Tau Lietuva*, t. 2. Boston: Lietuvių enciklopedijos spaustuvė, 1964, p. 160–162.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Vilniaus seimo medžiaga*. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LLTB), f. 22-1455, l. 1-25.

²⁹ *Ibidem*, l. 9.

kun. St. Stakelė, kun. J. Ambraziejus, V. Urbanavičius, Antanas Vileišis). Į OK atsisakius įeiti V. Sirutavičiui ir A. Domaševičiui, buvo išrinkti dar du nuosaukieji – P. Vileišis ir kun. J. Kukta. Vietoj spalio 27 d. (XI. 9) pasitraukusio iš OK P. Višinskio LDP iškėlė J. Vileišį³⁰. Taigi, „Vilniaus žinių“ grupės pozicijos OK dar labiau sustiprėjo. Nieko stebėtina, kad ji daugiausia ir prisidėjo prie Seimo programos parengimo³¹.

E. Motieka ir kiti tyrinėtojai svarbiu momentu rengiant Didįjį Vilniaus seimą laiko 1905 m. spalio pabaigoje–lapkričio pradžioje parengtą ir lietuvių susirinkimo Vilniuje Rusijos Ministrų Tarybos pirminkui grafiui Sergejui Vitei adresuotą memorandumą³². Jį pasirašė J. Basanavičius, Donatas Malinauskas, J. Ambraziejus ir M. Davainis-Silvestraitis. Svarstant memorandumą dalyvavo ir kiti „Vilniaus žinių“ grupės nariai: T. Kašuba, S. Stakelė, V. Urbonavičius, P. Vileišis, J. Kriaučiūnas, Povilas Matulionis, E. Vileišienė, A. Vileišis, P. Klimaitis, J. Kaunas; taip pat LDP nariai: Liudas Gira, J. Jablonskis, Juozas Gabrys-Paršaitis, Vladas Pauliukonis, Ona Pleirytė ir kt. Memorandume buvo suformuluoti Didžiojo Vilniaus seimo nutarimų metmenys. Juo reikalauta Lietuvos autonomijos, demokratinių laisvių, prijungti dalį Suvalkų gubernijos prie autonominės Lietuvos, lietuviškos mokyklos ir t. t.³³ Antra vertus, nenusižengiant nuosaukiųjų liberalų taktikos pagrindiniams principams, tebetikint Rusijos valdžios pozicijų tvirtumu, memorandumu buvo pripažįstama aukščiausia Rusijos monarcho valdžia³⁴. Tai sukėlė kai kurių darbinės grupės narių nepasitenkinimą. Kaip tik dėl to iš organizacinio komiteto išėjo P. Višinskis³⁵, nepritarė memorandumui ir J. Jablonskis³⁶. Įgyvendinti iškeltus reikalavimus tokios valdymo formos sąlygomis nebuvo galima. Besivystanti Rusijos revoliucinė situacija diktavo griežtesnę poziciją dėl monarchinės valdžios. Kita vertus, įvykdytas reikalavimas, kad monarchas nevengtų Lietuvos didžiojo kunigaikščio titulo³⁷, būtų reiškęs ir tam tikrą, nors ir nominalų, Lietuvos valstybingumo pripažinimą.

Didžiojo Vilniaus seimo sušaukimo aplinkybės nagrinėjęs M. Römeris taip pat pripažino, jog paskelbus spalio 17 d. manifestą „Vilniaus žiniose“ jau vyravo radikalios nuotaikos, buvo jaučiama simpatija revoliucijai³⁸. Keičiantis politinei situacijai, keitėsi ir nuosaukiųjų liberalų taktika. Akivaizdu, kad revoliucinių įvykių sūkuryje, ieškant bendrų lietuvių tautinį judėjimą vienijančių momentų, ne visada buvo paisoma tradicinio susiskirstymo į dešiniuosius ir kairiuosius. Pranešimas „Vilniaus žiniose“ apie šaukiamą Lietuvių suvažiavimą Vilniuje³⁹ išjudino visus lietuvių tautos luomus ir visas partijas. Galų gale jame sutiko dalyvauti ir LSDP, parengusi radikaliausią suvažiavimo programą⁴⁰.

Dauguma rašiusiųjų apie Didįjį Vilniaus seimą pripažįsta lemiamą „tautininkų“ (kitur jie vadinami nepartiniais arba „Vilniaus žinių“ grupe) vaidmenį jį organizuojant⁴¹. Seimas, be abejo, buvo kur kas radikalesnis, nei tikėjosi organizatoriai, ir prie to labiausiai prisidėjo LSDP, aštriai kėlus žemės ir darbininkų

³⁰ Motieka, E. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 11: *Didysis Vilniaus seimas*, p. 70.

³¹ *Vilniaus seimo medžiaga*, op. cit. 1. 12–13; Atsišaukimas į Lietuvį tautą. Lietuviai ir lietuvės! *Vilniaus žinios*, 1905.X.29 (XI.11.), nr. 254.

³² Miknys, R.; Motieka, E. Tautiškoji lietuvių demokratų partija: idėjinės-politinės kūrimosi aplinkybės, op. cit., p. 97; Motieka, E. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 11: *Didysis Vilniaus seimas*, p. 66–68.

³³ *Vilniaus seimo medžiaga*, op. cit. 1. 22; Memorandumo parengimo, patį memorandumą įvairiapusiškai yra išnaginę E. Motieka (žr.: Motieka, E. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 11: *Didysis Vilniaus seimas*, p. 76–94). Pažymėtina, kad E. Motieka parengė šį memorandumą ir jį publikavo savo monografijoje (Motieka, E. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 11: *Didysis Vilniaus seimas*, p. 277–283).

³⁴ Motieka, E. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 11: *Didysis Vilniaus seimas*, p. 283.

³⁵ Sprindis, A. *Povilas Višinskis*. Vilnius: Vaga, 1978, p. 272.

³⁶ *Vilniaus seimo medžiaga*, op. cit. 1. 20.

³⁷ *Ibidem*, 1. 22.

³⁸ Römeris, M. *Lietuva: studija apie lietuvių tautos atgimimą*, p. 232.

³⁹ *Atsišaukimas į Lietuvį tautą. Lietuviai ir lietuvės*, op. cit.; Motieka, E. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 11: *Didysis Vilniaus seimas*, p. 107–109.

⁴⁰ *Vilniaus seimo medžiaga. Susivažiavimo programa statoma Lietuvos socialdemokratų Partijos*, op. cit., 1. 27.

⁴¹ Motieka, E. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 11: *Didysis Vilniaus seimas*, p. 66–76; Gerulis [Gira, L.]. Atmintinos sukaktuvės. *Lietuvos ūkininkas*, 1906.XI.23 (XII.6.), nr. 58, p. 682–683; Kapsukas, V. *Raštai*, t. 10. Vilnius: Vaga, 1971, p. 203–214; Gabrys, J. [Paršaitis]. *Didysis Vilniaus seimas ir jo reikšmė Lietuvai. Naujoji Romuva*, 1936, nr. 47, p. 940; B-ka, M. [Biržiška, M.]. *Didysis Vilniaus seimas. Lietuviškoji enciklopedija*, t. 6. Kaunas: Spaudos fondas 1937, p. 692; Wasilewski, L. *Litwa i jej ludy*. Warszawa: Księgarnia Naukowa, 1907, p. 50–51.

klausimą bei propagavusi revoliucinės kovos metodus, palaikiusi net ginkluotą kovą⁴². Diskusijose, kurios vyko organizaciniame komitete, atsiskleidus politinių grupuočių idėjinėms platformoms, atsirado galimybė jas derinti, ieškoti bendrų veiklos formų, juo labiau kad jas determinavo bendri tautinio judėjimo uždaviniai. Didžiajame Vilniaus seime kūrėsi Lietuvių krikščionių demokratų partija, Lietuvos valstiečių sąjunga, nominaliai buvusi LDP padaliniu. Tuojau po Seimo įvyko ir Tautiškosios lietuvių demokratų partijos (TLDP) steigiamasis susirinkimas⁴³. Kaip nurodo E. Motieka „lapkričio mėn. 27 d. 1905 m. 6 val. po pietų p. dr. Basanavičius atvėrė susirinkimą sušauktą įsteigimui organizacijos apgynimui Lietuvos tautos reikalui; esą Lietuvių suvažiavimas lapkričio 21 ir 22 d. parodė didi tokios organizacijos reikalingumą“⁴⁴. Jame „Vilniaus žinių“ grupė, atlikusi didelį organizacinį darbą sušaukiant Didįjį Vilniaus seimą, buvo įregistruota kaip politinė partija. Sprendžiant iš susirinkimo protokolo, faktiškai net nebuvo slepiamas „Vilniaus žinių“ grupės siekis sukurti organizaciją. Ir ji buvo kuriama iš poreikio nustatyti bendrus visoms politinėms grupuotėms lietuvių tautinio sąjūdžio tikslus ir programinius uždavinius.

Pažymėtina, kad aukščiausio Rusijos revoliucijos pakilimo laikotarpiu lietuvių idėjiškai susiskaldžiusioms pagrindinėms to meto lietuvių visuomenės politinėms jėgoms (liberalams, socialdemokratams, krikdemams, tautininkams) Didžiajame Vilniaus seime pavyko priimti kompromisinius nutarimus, kuriais siekta sudaryti bendrą tautos frontą, sutelkiant visus opozicinius sluoksnius. Tačiau jiems įgyvendinti, kontroliuoti ir koordinuoti skirtingai nuo Latvijos valstiečių delegatų suvažiavimo 1905 m. lapkričio 19 d., kur tais sumetimais buvo sudarytas Valsčių delegatų centrinis biuras Rygoje⁴⁵, jokios panašios organizacijos Lietuvoje sukurta nebuvo. O jos reikmė, ypač po Didžiojo Vilniaus seimo, tapo aktuali. Reikia pripažinti, kad Didysis Vilniaus seimas buvo esminis posūkis lietuvių tautiniame judėjime – parodė aukštą lietuvių tautinės savimonės lygį ir tautos subrendimą politiniam gyvenimui. Lietuvos politinės autonomijos deklaravimas ir reikalavimas priskirti dalį Suvalkų gubernijos tai autonomijai reikė, jog lietuvių tauta etnopolitiškai galutinai imama skirti nuo Lenkijos, t. y. tas skirtumas deklaruojamas. Etnopolitinė tendencija, išryškėjusi XIX a. bendruose su lenkais sukilimuose, bet nuo pat 1883 m. lietuvių visuomeninėje mintyje gana retai išskildavusi į paviršių, įgavo modernų tautinį pavidalą ir tapo realia deklaracija. Didysis Vilniaus seimas atliko didžiulį vaidmenį toliau politizuojant lietuvių tautinį judėjimą, fiksavo didesnę idėjinį-politinį susiskaidymą į atskiras grupes. Tačiau šis susiskaidymas dar nereikė, jog tarp atskirų grupių iškilo esminių prieštaravimų. Anaiptol, tautos politinių jėgų diferencijavimasis leidžia kalbėti apie jos subrendimą politiniam gyvenimui. Vis dėlto, remiantis „Varpo“ kaip idėjinio-organizacinio tautinio sąjūdžio centro tradicija, šiam gyvenant paskutines savo dienas („Varpas“ buvo leidžiamas iki 1905 m. pabaigos), naujo tokio, idėjinio-organizacinio centro reikmė buvo akivaizdi. Juo lab kad toks centras galėjo padėti spręsti tuomet labai aktualią lietuvių bendradarbiavimo su tautomis, kovojančiomis su Rusijos valdžia, problemą. Šiuo požiūriu gana reikšmingi buvo bandymai užmegzti ryšius su latvių tauta. O bandymų avangarde vėlgi buvo „Vilniaus žinios“. Lietuvių ir latvių bendros kovos prieš carizmą klausimai aptariami O. Pleirytės straipsnyje, išspausdintame „Vilniaus žiniose“⁴⁶. Didžiojo Vilniaus seimo organizacinis komitetas į seimo darbotvarkę įrašo Lietuvos latvių klausimą⁴⁷, seime M. Davainis-Silvestraitis rengiasi skaityti referatą „Apie vienybę su latviais“⁴⁸, o TLDP steigiamasis susirinkimas nutaria išrinkti pasiuntinius „į Latvių tautą susišnekėti dėl bendros kovos už laisvę ir autonomiją“⁴⁹. Jais išrenkami J. Basanavičius, J. Vileišis, D. Malinauskas, J. Daujotas ir J. Ambraziejus. Vis dėlto dėl po Didžiojo Vilniaus seimo prasidėjusių represijų „Vilniaus žinių“ atstovams išvykti nepavyko.

⁴² Višinskis, P. *Didžiojo Vilniaus seimo užrašai*. LLTB, f. 1-682, 1-5; Tyla, A. *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*. Vilnius: Mintis, 1968, p. 77–78, 82–84.

⁴³ *Tautiškoji lietuvių demokratų partija Protokolas*. LLTB, f. 22-1440, 1. 2–3.

⁴⁴ Motieka, E. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, t. 11: Didysis Vilniaus seimas*, p. 211.

⁴⁵ Tyla, A. *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 83–84.

⁴⁶ Vaidelutė [Pleirytė-Puidienė, O.]. Reikia vienybės su latviais. *Vilniaus žinios*, 1905.XI.30 (XII.13), nr. 281.

⁴⁷ *Vilniaus seimo medžiaga*, op. cit., 1. 26.

⁴⁸ *Ibidem*, 1. 23; Motieka, E. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, t. 11: Didysis Vilniaus seimas*, p. 115.

⁴⁹ *Tautiškoji lietuvių demokratų partija Protokolas*, op. cit., 1. 1.

Pati tendencija liko aktuali, nes jau vėliau J. Kriaučiūnas ir J. Basanavičius patarė savo bendraminčiams įforminti politinę partiją, nes „yra reikalingas partijos vardas kai kuriems neatidedamiems reikalams ir kaip susižinojimui su latviais“⁵⁰.

„Vilniaus žinios“ ir lietuvių tautinio judėjimo politinė struktūrizacija 1905–1906 metais

Taigi, kaip dar susijusios „Vilniaus žinios“, Didysis Vilniaus seimas ir TLDP? Kokia šios sąsajos reikšmė lietuvių tautiniam sąjūdžiui? Pirmiausia reikšminga tai, kad TLDP, teigdama apie būtinus ryšius su latviais ir ketindama siųsti atstovus į „Latvių tautą“, pretendavo atstovauti savo tautai. Neatsitiktinai jos steigėjų lūpomis akcentuotas būtinumas neatidėlioti partijos steigimo. Žinoma, kad kitą dieną po TLDP steigiamojo susirinkimo – lapkričio 29-ąją (gruodžio 11 d.) „Vilniaus žinių“ redakcijoje buvo sušauktas lietuviškų partijų susirinkimas dėl vienybės kovoje su esama santvarka⁵¹, ir tautiniai demokratai šiame susirinkime turbūt norėjo dalyvauti jau kaip politinė partija. Vis dėlto, J. Basanavičiaus liudijimu, šis susirinkimas „liko be pasekmių, socialdemokratams į tai nelinkstant“⁵². Kodėl gi taip? Pažymėtina, kad TLDP, turėdama savo rankose faktiškai vienintelį veiksmingą lietuvišką laikraštį, pretendavo į lietuvių tautinio judėjimo koordinatorės vaidmenį. Čia ir slypi nesutarimų su LSDP šiame susirinkime šaknys. LSDP, būdama gausiausia partija ir turėdama stiprią organizacinę struktūrą, be to, pasiryžusi panaudoti kovai prieš carizmą radikaliausias priemones, nenorėjo užleisti pozicijų revoliuciniame judėjime, kuriame tautinis klausimas buvo pats svarbiausias. Be to, lapkričio 23 (gruodžio 6) d., t. y. kitą dieną po Didžiojo Vilniaus seimo, LSDP, nepatenkinta seimo nutarimais, sušaukė savo šalininkų suvažiavimą, kuriame buvo nutarta imtis radikalių priemonių šiems nutarimams įgyvendinti, netgi griebtis ginkluotos kovos. Tai neatitiko TLDP legalios kovos metodų, tačiau keičiantis politinei situacijai TLDP darė kai kurių nuolaidų. Neatsitiktinai „Vilniaus žinios“, netituluotas TLDP organas, 1905 m. lapkričio – 1906 m. vasario mėnesiais nė karto nepasisakė prieš ginkluotas akcijas Lietuvos kaime, kurias iš esmės vykdė LSDP vadovaujamos grupės. Tad neabejotina, jog TLDP, tiesiogiai nepasisakydama prieš socialdemokratų, nepavykus tapti koordinaciniu tautinio judėjimo centru, tikėjosi ir toliau išlaikyti idėjinio-politinio vadovo vaidmenį. Vis dėlto jau 1906 m. pirmosios pusės politinės veiklos patyrimas, o ypač vasario–kovo mėnesio rinkimai į I Rusijos Valstybės dūmą, TLDP aplinkos nuosaikiuosius liberalus įtikino, jog keltų programinių tautinio judėjimo uždavinių įgyvendinimo, o pirmiausia tautos vienijimosi partinės veiklos forma negarantuoja. 1907 m. rudenį LDP palikęs ir nuo spalio 3 (16) d. pradėjęs leisti „Viltį“ A. Smetona, apibūdindamas šią situaciją, rašė:

<...> Partijos darbas daugeliui pasirodė per siauras ir per ankštas, dėl to rados noro dideliu būriu darbuotis šalies naudai. Dauguma geidžia dirbti viešą, nepartini darbą. <...> Politikos gyvenimas labai yra varžomas, tad naudokimės visuomenės gyvenimu. Jis priruoš mus politikos gyvenimui.⁵³

Taigi, nuosaikieji liberalai vėl sugrįžo prie V. Kudirkos „Varpo“ nuostatų: pirmiausia kultūrinis darbas, o tada – politika.

Išvados

Apibendrinamas noriu pažymėti, kad 1905 m. spalio ir lapkričio mėnesiais „Vilniaus žinių“ grupė, pasinaudojusi Rusijos imperijoje susidariusia palankia politine situacija, suorganizavo Lietuvių suvažiavimą Vilniuje (Didįjį Vilniaus seimą), šiuo periodu tapdama politine jėga, bandančia telkti lietuvių tautą. Netrukus po Didžiojo Vilniaus seimo ši grupė įkuria TLDP, turinčią tikslą koordinuoti seimo

⁵⁰ Ibidem, 1. 2.

⁵¹ D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija, op. cit., p. 90.

⁵² Ibidem.

⁵³ Smetona, A. Ko mes geidžiame? Viltis, 1907.X.3 (16), nr. 1.

nutarimų įgyvendinimą. Galima tvirtinti, kad „Vilniaus žinių“ grupė, įkurdama TLDP 1905 m. pabaigoje – 1906 m. pradžioje, siekė vadovauti lietuvių tautiniam judėjimui. Tęsdama nelegalios periodinės spaudos, pirmiausia „Varpo“ (1889–1905), iš dalies „Ūkininko“ (1890–1905) bei „Tėvynės sargo“ (1896–1904), tradiciją ji bandė paversti „Vilniaus žinias“ to judėjimo idėjiniu-organizaciniu centru. Dar 1889 m. V. Kudirkos „Varpe“ iškelta lozungą „Vienijimas lietuvių per inteligentiją“ 1905–1906 m. buvo bandoma pritaikyti ir „Vilniaus žinių“ laikraščiu. Tautos vienybės idėja, nuo pat 1905 m. pradžios aktyviai skleista „Vilniaus žiniose“, sudarė palankias sąlygas Lietuvių suvažiavimui (Didžiajam Vilniaus seimui) sušaukti, organizuoti ir tautos valią išreiškiantiems nutarimams priimti.

Šaltiniai ir literatūra

Archyviniai šaltiniai

- J. Bagdono laiškas J. Vileišiui (1904.XI.2I). Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 1, b. 604, l. 166.
- Tautiškoji lietuvių demokratų partija Protokolas. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 22-1440, l. 2–3.
- P. Višinskio ir K. Griniaus interviu „Novoje Vremia“ redaktoriui prieš V-ąją Visos Rusijos žemietijų suvažiavimą. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, ap. BS, 1905 m., b. 406.
- Vilniaus seimo medžiaga. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 22-1455, l. 1–25.
- Višinskis, Povilas. Didžiojo Vilniaus seimo užrašai. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius, LLTB, f. 1-682, l. 1–5.

Atsiminimai

- Atsišaukimas į Lietuvį tautą. Lietuviai ir lietuvės! *Vilniaus žinios*, 1905.X.29 (XI.11), nr. 254.
- Bielinis, Kipras. *Penktieji metai. Revoliucinio sąjūdžio slinktis ir padariniai*. New York: Amerikos lietuvių socialdemokratų sąjungos literatūros fondas, 1959.
- Biržiška, Mykolas. *Lietuvių tautos kelias į naują gyvenimą, II tomas: Atbundanti tauta – darbai, žygiai ir veikėjai*. Los Angeles: Lietuvių dienos, 1953.
- Būčys, Pranas. Šį tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo. *Tėvynės sargas*, 1948, nr. 4, p. 254–257.
- D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. *Lietuvių tauta, kn. V*. Vilnius: „Ruch“ spaustuvė, 1935.
- Gabrys, Juozas [Paršaitis]. Didysis Vilniaus seimas ir jo reikšmė Lietuvai. *Naujoji Romuva*, 1936, nr. 47, p. 940–941.
- Gerulis [Gira, Liudas]. Atmintinos sukaktuvės. *Lietuvos ūkininkas*, 1906.XI.23 (XII.6), nr. 58, p. 682–683.
- Grinius, Kazys. *Atsiminimai ir mintys*, t. 2. Chicago: K. Griniaus komitetas, 1962.
- Kairys, Steponas. *Lietuva budo*. New York: Amerikos lietuvių socialdemokratų sąjungos literatūros fondas, 1957.
- Kairys, Steponas. *Tau Lietuva*. Boston: Lietuvių enciklopedijos spaustuvė, 1964.

Periodinė spauda

- Biržiška, Mykolas. „Vilniaus žinių“ prasiplatinimas per pirmąjį pusmetį 1905 metų. *Vilniaus žinios*, 1908, nr. 162, p. 1–2.
- P-tis [Vileišis, Jonas]. Lietuvių reikalavimai. *Varpas*, 1905, nr. 4 / 5, p. 41–42.
- P-tis [Vileišis, Jonas]. Iš Lietuvos inteligentų susivažiavimų nutarimų. *Varpas*, 1905, nr. 7 / 8, p. 73–76.
- Berželis [Vileišis, Jonas]. Prie programos klausimo. *Varpas*, 1904, nr. 5, p. 74.
- Demokratas [Višinskis, Povilas]. Demokrato balsas. *Varpas*, 1905, nr. 9 / 10, p. 90–91.
- Smetona, Antanas. Ko mes geidžiame?, *Viltis*, 1907.X.3 (16), nr. 1, p. 1.
- Vaidelutė [Pleirytė-Puidienė, Ona]. Reikia vienybės su latviais. *Vilniaus žinios*, 1905.XI.30 (XII.13.), nr. 281, p. 2–3.
- Varpo red. Ar galime męs šelpti legališkąją spaudą. *Varpas*, 1904, nr. 4, p. 44.

Literatūra

- Audėnas, Juozas. *Lietuvos valstiečiai liaudininkai*. Brooklyn, N. Y.: Pranciškonų spaustuvė, 1986.
- B-ka M. [Biržiška, Mykolas]. Didysis Vilniaus seimas. *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 6. Kaunas: Spaudos fondas, 1937.
- Čepėnas, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, I tomas. Chicago: Dr. Kazio Griniaus fondas, 1977.
- Kapsukas, Vincas. *Raštai*, t. 10. Vilnius: Vaga, 1971.
- Krupavičius, Mykolas. Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje. *Tėvynės sargas*, 1954, nr. 1, p. 4, 10–16, 22–30, 66–67.
- Krupavičius, Mykolas. *Visuomeniniai klausimai* (straipsnių rinkinys). Chicago: Popiežiaus Leono XIII fondas, 1983.
- Kvieska, V. Lietuvių tautinis judėjimas ir varpininkai. Ligi Didžiojo Vilniaus Seimo Vilniuje. In: *Dr. K. Griniaus Jubiliejinis Varpas*. Kaunas: Varpo bendrovė, 1926, p. 43–63.
- Lietuvos istorija* / red. A. Šapoka; perredaguotas ir atnaujintas 1936 m. Lietuvos švietimo ministerijos leidinys. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2016.
- Miknys, Rimantas. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 10: *Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais*. Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 1995.
- Miknys, Rimantas; Motieka, Egidijus. Tautiškoji lietuvių demokratų partija: idėjinės-politinės kūrimosi aplinkybės. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 1: *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*. Vilnius: Sietynas, 1990, p. 80–125.
- Motieka, Egidijus. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 11: *Didysis Vilniaus seimas*. Vilnius: Saulabrolis, 1996.
- Pauliukonis, Pranas. Penktieji metai atsiminimų įvykių šviesoje. *Aidai*, 1963, nr. 1, p. 29–33.
- Römer, Michal. *Litwa: studyum o odrodzeniu narodu litewskiego*. Lwów: Krytyka, 1908.
- Römeris, Mykolas. *Lietuva: studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius: Versus aureus, 2006 (antras leidimas – 2020).
- Sprindis, Adolfas. *Povilas Višinskis*. Vilnius: Vaga, 1978.
- Staliūnas, Darius. 1905 metų revoliucijos sovietinė lietuviškoji istoriografija ir „tautų draugystės“ ideologema. *Parlamento studijos*, nr. 5, 2005, p. 65–78.
- Staliūnas, Darius. Lietuvių tapatumas, kalba ir rašmenys Rusijos tautinėje politikoje (XIX a. 7 dešimtmetis). In: *Raidžių draudimo metai*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, p. 79–109.
- Staliūnas, Darius. Rusifikacijos samprata XIX a. Lietuvos istorijoje: istoriografija, metodologija, faktografija. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2002, nr. 2. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla 2004, p. 63–88.
- Staliūnas, Darius. *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.
- Tyla, Antanas. *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*. Vilnius: Mintis, 1968.
- Tyla, Antanas. Lietuvių tautos solidarumo raiška 1905 metais. *Parlamento studijos*, nr. 5, 2005, p. 36–47.
- Wasilewski, Leon. *Litwa i jej ludy*. Warszawa: Księgarnia Naukowa, 1907.